

Jasper Pajunen

Tiedä, mistä kirjoitat

Taustatyön menetelmät luovan kirjoittamisen apuna

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Medianomi

Elokuva ja televisio

Opinnäytetyö

02.10.2023

Tiivistelmä

Tekijä(t):	Jasper Pajunen
Otsikko:	Tiedä, mistä kirjoitat
Sivumäärä:	33 sivua
Aika:	02.10.2023
Tutkinto:	Medianomi
Tutkinto-ohjelma:	Elokuva ja televisio
Suuntautumisvaihtoehto:	Käsi­kirjoittaminen ja sisällöntuotanto
Ohjaaja(t):	Lehtori Sampsa Huttunen Lehtori Aura Kaarivuo

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan taustatyön eri menetelmien vaikutusta ja tärkeyttä luovan kirjoittamisen prosessille ja sen lopputulokselle. Taustatyön käsite on työssä jaettu kahteen osaan: *taustoitukseen* eli hahmojen, juonen tai maailman luontiin ja *taustatutkimukseen* eli informaation keräämiseen. Työssä myös analysoidaan menetelmien käyttöä historiallisen fiktion genressä. Lähteinä työssä on käytetty runsain mitoin kirjoitusoppaista löytyviä artikkeleita, kirjailijoiden omia blogitekstejä sekä kirjailija Harri István Mäen haastattelua. Työssä tehdään näiden pohjalta havainto, että taustatyö on elintärkeä ja olennainen työvaihe, joka auttaa kirjoittajaa itseään ymmärtämään tarinaa paremmin, joka puolestaan luo tarinaan uskottavuutta, tuo siihen elämää ja syvyyttä, ja auttaa sitä pysymään yhtenäisenä ja johdonmukaisena.

Avainsanat: taustatyö, luova kirjoittaminen

Abstract

Author(s):	Jasper Pajunen
Title:	Know What You Write
Number of Pages:	33 pages
Date:	02 October 2023
Degree:	Media
Degree Programme:	Film and television
Specialisation option:	Screenwriting and Content Production
Instructor(s):	Sampsa Huttunen, Senior Lecturer Aura Kaarivuo, Senior Lecturer

This thesis examines the effect and importance of different methods of research on the process of creative writing and its end product. The concept of research is discussed in two parts: *creative research* or worldbuilding and the creation of characters and plot, and *factual research* or the gathering of information. The thesis also analyzes the use of different research methods in the genre of historical fiction. Many articles and texts from writing guides and personal blogs of writers as well as an interview with writer Harri István Mäki are used as sources. The thesis comes to the conclusion that research is a vital and essential part of the writing process, because it helps the writer themselves understand the story better, which in turn translates into the believability of the story, brings life and depth to it and helps in maintaining its integrity and consistency.

Keywords: creative research, creative writing

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Idea	2
3	Taustatyön termistö	2
3.1	Taustatutkimus	3
3.2	Taustoitus	4
3.3	Uskottavuus	5
3.4	Tiedon sijoittaminen	7
3.4.1	Infodumppaus	7
3.4.2	Näytä, älä kerro	8
3.5	Velvollisuus	9
4	Esimerkkinä historiallinen fiktio	10
4.1	Taustatutkimuksen vaiheet	12
4.1.1	Aineiston keruu	13
4.1.2	Haastattelut ja ihmisten kohtaaminen	15
4.1.3	Anakronismi ja faktavirheet	17
4.2	Taustoittamisen vaiheet	18
4.2.1	Hahmot	19
4.2.2	Maailman rakentaminen	22
4.2.3	Tunteiden kuvaus	24
4.2.4	Juoni ja taustatyön koneisto	25
5	Kirjoittaminen	27
6	Lopuksi	28
	Lähteet	31

1 Johdanto

Tässä opinnäytetyössä selvitetään erilaisten luovan taustatyön menetelmien vaikutusta ja käyttöä fiktiivisen tarinan kirjoittamisprosessissa. Perimmäinen pyrkimys on tutkia sitä, mikä tekee tarinasta ”uskottavan” ja sellaisen, joka tuntuu lukijasta elävältä ja todelliselta. Lähtöoletus on taustatyön merkityksessä.

Olen haastatellut opinnäytetyötä varten kirjailija Harri István Mäkeä, jonka laajaan tuotantoon kuuluu muun muassa historiallisia, Tampereen vuoden 1918 taistelua käsitteleviä romaaneja. Haastattelu tehtiin Zoomin välityksellä. Lisäksi työn lähteinä on ollut runsas määrä erilaisia luovan kirjoittamisen oppaita ja kirjailijoiden blogeja ja verkkoartikkeleita.

Työ koostuu teoriaosuudesta, joka esittelee keskeisimmät luovan kirjoittamisen taustatyön termit, ja analyysiluvusta, jossa tehdään tarkempi katsaus historiallisen fiktion vaatimaan taustatyöhön ja aineiston keruun eri menetelmiin. Taustatyön käsite on tutkielmassa jaettu kahteen alakäsitteeseen, taustatutkimukseen ja taustoitukseen, joista ensimmäinen käsittää aineiston keruun eri tavat ja keinot ja jälkimmäinen juonen, tarinan maailman ja uskottavien henkilöhahmojen rakentumisen taustatutkimuksen kautta hankitun tiedon avulla. Työn aikana tutkitaan ja pohditaan näiden menetelmien tehokkuutta ja vaikuttavuutta tarinan ”uskottavuuteen” ja kokonaisuuteen.

Vaikka tarinanteon taustatyön vaihe on usein yhdenmukainen myös kirjoittamessa eri formaatteihin (esimerkiksi elokuvien, tv:n ja videopelien kirjoittaminen traditionaalisemman kirjallisuuden lisäksi), tässä opinnäytetyössä fokus on pääasiassa tekstimuotoon päätyvissä tarinoissa. Tästä syystä tarinan vastaanottajasta käytetään tässä tutkielmassa termiä ”lukija”.

Tarkoituksena on, että työtä varten kerätty materiaali ja sen pohdinta toimisi ikään kuin muistilistana, josta aloitteleva kirjoittaja voisi, millaisia askeleita ja menetelmiä hän voisi seurata ja käyttää tuottaakseen itse huolellisen, uskottavan ja eläväisen tarinakokonaisuuden.

2 Idea

Ihmiset ovat kautta aikain kertoneet ja tallentaneet kertomuksia ja tarinoita; meillä on siihen lähes geneettinen tarve. Tarinan käsite on niin luonnollinen osa ihmisyyttä, että sen jalostaminen tekstin muotoon on vain yksi tämän piirteen ilmenemistavoista. (Kanto 2020, 10–11.)

Idean saaminen on paljon vähemmän itsestä lähtöisin olevaa keksimistä ja enemmän ulkoapäin vastaanottamista ja löytämistä. Idean voi saada mistä vain, ja kenellä tahansa meistä on kyky tarttua siihen ja muovata sitä. (Roininen 2022, 39–40.) Kirjailijan urasta haaveilevilla voi olla vain muita hiukan selvempi käsitys siitä, mitä he haluavat sillä tehdä. Mielessä on mahdollisesti hahmoja, päähenkilö, aavistus miljööstä, juonen luuranko tai vain jonkinlainen alkukuva, mutta ennen kaikkea halu jakaa ja kertoa. Itse kirjoitustyö on vain pieni osa valmiin teoksen matkaa. (Raevaara 2014, 10–11.)

Tullakseen todella eläväksi ja hengittäväksi tarinaksi kirjoittajan hautomat ajatukset ja ainekset kuitenkin tarvitsevat ympärilleen lihasmassaa, ja tästä alkaa työvaihe nimeltä taustatyö.

3 Taustatyön termistö

Kirjoittaja tekee taustatyötä jatkuvasti. Jokainen keskustelu, kokemus, havainto ja tuntemus on tiedonkeruuta ja jokainen luova ajatus sen jalostamista. Vaikka kirjoitettaisiin fiktiota, joka voi luonteeltaan ja todellisuudeltaan olla hyvinkin spekulatiivista, faktoilla on silti merkitystä. (Roininen 2022, 43.) Myös erityisesti todellisesta ympäristöstä, tapahtumista tai henkilöistä kirjoittaessa on pidettävä tarkkaan mielessä faktat ja yksityiskohdat. Fantasiatarinassa taas huolella tehdyn taustatutkimuksen tuoma todellisuuden tuntu lisää myös kuviteltujen asioiden uskottavuutta. Mielikuvituksellisinkin fantasiamaailma tarvitsee sisäistä loogiikkaa ja johdonmukaisuutta ollakseen elävä ja todellinen. (King 2000, 236.)

Jaan seuraavassa taustatyön vielä kahteen eri alakäsitteeseen: taustatutkimukseen ja taustoitukseen, joista ensimmäinen käsittelee faktojen ja yksityiskohtien

kartoittamista ja toinen fiktiivisen puolen kehittämistä. Nämä eivät ole toisiaan poissulkevia tekijöitä, vaan pikemminkin yhden kolikon kaksi eri puolta, mutta selvyiden vuoksi niitä käsitellään tässä luvussa erillään.

3.1 Taustatutkimus

Kun mielessä on aihe, juoni tai hahmo, josta kirjoittaa, ei ole syytä kainostella oman tietämättömyytensä kanssa, vaan nostaa sormet rohkeasti näppäimistölle. Lähtökohtaisesti mistä vain kirjoittaminen on mahdollista: olennaista on huomioida ja panna merkille asiat, joiden suhteen oma kokemuspohjainen tieto on erityisen vähäistä. Jos esimerkiksi haluaa kirjoittaa teho-osaston tai poliisi-aseaman arjesta ilman, että on koskaan joutunut tekemisiin kummankaan kanssa, pätevän taustatutkimuksen teko on paikallaan. (King 2000, 236.)

Tietoa on saatavilla kaikkialla ympärillämme, ja huolelliselle ja taitavalle kirjoittajalle jokainen arkinen askarekin on mahdollista tiedonkeruuta. Pääasiassa kirjoittamisprosessille olennainen tiedonkeruu on kuitenkin aktiivinen pyrkimys rajatun asian kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen. Tässä pyrkimyksessä auttavat erilaiset menetelmät haastatteluiden tekemisestä arkistomateriaalin kaiveluun. Hyvä tapa edetä on tunnustella, millainen taustatutkija on itse, ja nojata itselleen sopivaan menetelmään ja tutkimusaikaan. (Haimelin & Rämö 2020, 58–59.) Viime kädessä – ja etenkin silloin, kun pyritään realismia tavoittelevaan fiktion – ainoastaan lopputulos eli tarina, joka on viihdyttävä ja luettava, merkitsee (Kataja 2014, 97).

Historiallista fiktiota kirjoittaessa on syytä tehdä edes pintapuolista tutustumista valittuun ajanjaksoon ja sen tapahtumiin. Taustatutkimus auttaa lisäksi anakronismien eli aikavirheiden välttämiseksi. (Kataja 2014, 97.) Totutusta on myös mahdollista ja usein täysin suositeltavaakin poiketa fiktion nimissä, mutta silloinkin huolellisesti selvitetty ja taustatutkittu tietopohja on tarpeen informoimaan muutospäätöksiä; on helpompaa poiketa polulta, kun tietää, missä se kulkee. (MacGregor 2012; Kataja 2014, 93–94.)

Huolellinen faktatutkimus auttaa myös silloin, kun kirjoitetaan aiheesta, josta kellenkään olemassa olevalla ihmisellä tai olennolla ei ole omakohtaista kokemusta, esimerkiksi toisella planeetalla asumisesta tai jonkinlaisen tarujen hirviön kohtaamisesta. (Roininen 2022, 40–41.) Lähtökohtaisesti kuitenkin kaikin mielikuvituksellisimmat tarinat perustuvat siihen todellisuuteen, missä me elämme. Riippuen kuvitellun planeetan ilmastosta, ymmärrystä lisäävää apua voi löytyä esimerkiksi löytöretkeilijöistä kertovista teoksista tai maapallon äärimäisiin oloihin sijoittuvissa selviytymistarinoista. Kohdatun hirviön tapauksessa voi olla valaisevaa etsiä käsiinsä vaikkapa metsästäjien kertomuksia villieläinten kohtaamisesta tai haastatella jotakuta vastaavanlaista kokenutta henkilöä. Faktojenkin kanssa taiteillessa luovuudella on merkitystä. (Roininen 2022, 45–46.)

3.2 Taustoitus

Taustoituksella viitataan sellaisen informaation keräämiseen ja kehittämiseen, joka täyttää tyhjiöt kertomuksen maailmassa ja hahmoissa olennaisilla ja epäolennaisillakin yksityiskohdilla. Pääasiassa siis tekstin *muotoon*. Tämä voi tuoda tarvittavaa moniulotteisuutta muuten hyvin laihaan ja yksipuoliseen tekstiin. (King 2000, 231–232.) Taustoitukseen voidaan tämän tutkielman tapauksessa lukea esimerkiksi hahmojen suunnittelu, muistiinpanojen teko tai juonen laadinta ja jalostaminen sopivammaksi tarinan miljööseen – kaikki mikä siis varsinaisesti viittaa kerätyn aineiston jalostamiseen kirjoittamisprosessia varten.

Erityisesti fantasiatarinoiden yhteydessä käytetään termiä ”maailmanluonti” (englanniksi *worldbuilding*). Jos tarinan maailma on spekulatiivinen, tämä voi tarkoittaa vaikkapa vaihtoehtoisen maailmanhistorian kehittämistä, tuntemattomien eläin- tai ihmislajien keksimistä tai fiktiivisen uskonnon dogmien laatimista. (Forsgren 2022, 75–76.) Vaikka tässä työvaiheessa syntyneeseen sisältöön ei tarvitse viitata jatkuvasti, epäolennaisimmatkin yksityiskohdat tarkentavat kirjoittajan omaa kuvaa hänen kehittämästään maailmasta ja voivat auttaa juonen kehittymistä tavoilla, joita kirjoittaja ei välttämättä osaa aavistaa. (Carole 2022, 98.) Samoin esimerkiksi pysähtyminen henkilöhahmojen lyhyen historiikin tai

lempiväarin keksimiseksi auttaa kaikessa turhauttavuudessaan kehittämään kirjoittajan käsitystä siitä, kuinka kyseinen hahmo saattaa käyttäytyä erinäisissä tilanteissa. (Carole 2022, 100–101.)

Maailma, kuvitteellinen tai todellinen, koostuu epäolennaisista yksityiskohdista. Jokaista yksityiskohtaa ei kuitenkaan ole tarpeen tietää tarkasti tai välittää lukijalle jokaisessa mahdollisessa välissä. Parhaimmassa tapauksessa huolella tehty taustoitus kuitenkin saa maailman ja sen henkilöt hengittämään itsenäisesti, mikä voi edesauttaa tarkkaavaista ja kuuliaista kirjoittajaa kirjoittamaan vetävemmän ja koskettavamman tarinan. Pääasiassa kyse on siitä, että kirjoittaja tietää itse täydellisesti, mitä tekstissä tapahtuu tai mitä hahmot ajattelevat, ja osaa uskottavasti ja kiinnostavasti kirjoittaa nämä tarinaksi. (Forsgren 2022, 89–90.)

3.3 Uskottavuus

Kuten missä tahansa ihmissuhteessa, kirjoittajan ja lukijan välisessä suhteessa tärkein rakennusaine on luottamus. Tämän luottamuksen rikkouduttua lukijasta on entistä vaikeampaa pitää kiinni ja vaarana on lukijan menettäminen kokonaan. (Haimelin & Rämö 2020, 198.)

Kirjoittaja rakentaa luottamusta lukijaan tekstinsä uskottavuudella. Selkeät, käsiteltävät ja tarkasti taustoitettut faktat, niiden yhteneväisyys ja yleinen järjestelmällisyys tekevät tarinasta luontevammin nieltävän ja auttavat lukijaa hyväksymään kirjoittajan kuvittelemat asiat: esimerkiksi katujen nimien, yleisten maamerkkien tai vallitsevien ilmasto-olosuhteiden olisi syytä vastata totuutta tai tunnettua. (Donaldson 2017.) Vaikka ihminen on kykenevä haaveksimaan, kuvittelemaan ja täten hyväksymään joskus yllättävänkin vaivattomasti mitä oudoimpia hahmoja, paikkoja ja ajatuksia, ilman uskottavaa, säännönmukaista logiikkaa keksittykin muuttuu irralliseksi ja uskomattomaksi. (Amprim 2012.)

Johdonmukaisuuden saavuttaminen on myös tärkeä taustatyön tulos: jostakin aiemmin kertomuksessa esitetystä yksityiskohdasta ei voi myöhemmin poiketa

mielivaltaisesti aiheuttamatta hämmennystä lukijassa ja murentamatta syntynyttä luottamussuhdetta (Haimelin & Rämö, 2020, 198). Edes fantasiatarinassa ei saa lipsua tarinan johdonmukaisuudesta. Aivan kuten todellisestakin paikasta kirjoittaessa on tehtävä huolellisesti töitä todenmukaisen kuvan esittämiseksi, myös kuvitteellisesta kerrottaessa on pidettävä mielessä, miten eri elementit vaikuttavat toisiinsa uskottavuuden pysymiseksi yllä. Kuvitellun maailman ei tarvitse toimia todellisen maailman lailla, mutta sen on silti toimittava. (Forsgren 2022, 78–79.)

Kirjoittaja rakentaa uskottavuutta myös henkilöhahmoillaan. Hyvin suunniteltu ja taustoitettu henkilöhahmo vetoaa lukijaan tuntumalla mutkikkaalta ja todelliselta, vaikka tämän käytös ja persoonallisuus ovat oikeasti tarkkaan suunniteltuja tai vähintään pohdittuja. Vaikka tarinan maailma ja juoni olisivat uskomattoman viehättäviä ja ilmatiiviiksi suunniteltuja, lukija sitoutuu tarinaan ensisijaisesti hahmojen kautta. Uskottavat hahmot ovat moniulotteisia, ”loogisen epäloogisesti” ajattelevia ja kohoavat oman roolinsa ylle: esimerkiksi tarinan pahis ei ole yksinkertaisesti ”paha”, vaan hänellä on mielipiteitä ja hänen teoillaan on motiivi. (Carole 2022, 95–96.)

Uskottavuudella ei kuitenkaan tarkoiteta raakaan realismiin pyrkivää faktapohjaisuutta – tarkoitus ei ole vaatia, että joka ikisen asian nauttimissamme tarinoissa täytyy olla totta tai aukottomasti perusteltavissa loogisesti tai edes tieteellisesti. Realismin ja uskottavuuden välissä kulkee hienovarainen mutta oleellinen raja. Siinä missä tarinan tapahtumien ei tarvitse väistämättä olla totta, niiden täytyy kuitenkin olla uskottavia tarinan omassa kontekstissa ja genressä. Supersankareita tai velhokouluja ei tietenkään ole oikeasti olemassa, mutta ne ovat uskottavia oman maailmansa rajoissa; sen sijaan, jos Harry Potterin hakisi velhokouluun edistynyt tulevaisuudesta aikamatkannut mekaaninen androidi, se herättäisi lukijassakin epäluuloisia kysymyksiä. (Allen 2012.)

3.4 Tiedon sijoittaminen

Vaikka tutkimusmatka kirjaston hyllyjen väliin olisi tuottanut valtavan kasan kirjoittajaa inspiroivaa tietoa, lukijaa kiinnostaa näistä kuuleminen hyvin vähän, elleivät ne olennaisesti ja mahdollisimman keskeisesti liity jollain tapaa tarinaan ja sen hahmoihin (King 2000, 233). Hyvä taustakertomus näkyy tarinassa vain äärimmäisen harvoin ja silloinkin juonta palvelevana. Sen tehtävä on tuoda tarinaan todellisuuden tuntua ja luoda rakennetta maailmalle, jossa tarina tapahtuu, ei hälventää tarinaa itsessään taustalle. (King 2000, 236.)

3.4.1 Infodumppaus

Kerättyään aineistoa kirjoittajan tehtävä on pureksia tekemänsä taustakertomus mukaviksi palasiksi, joita voi tarjoilla lukijalle aina silloin tällöin tarpeen tullen. Erityisen tärkeää on välttää ns. ”infodumppausta”, jolla tarkoitetaan suuren tietokasan heittämistä lukijan kasvoille yhdellä kertaa. Infodumppaus on yleistä etenkin fantasiakirjojen alkuluvuissa, joissa kirjoittaja kokee tarpeelliseksi selittää luomansa maailman käytäntöjä lukijalle heti kättelyssä sen sijaan, että antaisi näistä vaivihkaisia näytteitä kunkin elementin tullessa oleelliseksi tarinan edetessä. (Helminen 2018.)

Esimerkkinä infodumppauksesta voidaan pitää J.R.R. Tolkienin *Taru Sormusten Herrasta* -kirjasarjan prologia *Hobiteista*, jossa kuvataan kyseessä olevien olentojen tapoja lähes kolmenkymmenen sivun ajan ennen kuin varsinainen tarina on ehtinyt edes alkaa. Pääasiallinen sääntö kuitenkin on välttää pitkiä, selitteleviä kappaleita aina silloin, kun sellainen tuntuu tarpeelliselta kirjoittaa. Tämä on yleistä silloin, kun kirjoittaja keksii maailmaa samalla, kun kirjoittaa. Hyvin tehdyn taustatyön etuja on olennaisen tiedon järkevämpi hahmottaminen ennalta käsin, mikä tekee tiedon sijoittamiselle sopivien kohtien löytymisen tarinasta helpommaksi ja vaivattomammaksi kaikille osapuolille. (Helminen 2018.)

3.4.2 Näytä, älä kerro

Suora ekspositiokaan ei ole aina paras tapa välittää kirjoittajan mielestä tarpeellista informaatiota lukijalle. Vaikka on hyvä antaa lukijalle viitteitä tapahtumista, jotka sijoittuvat aikaan ennen tarinan alkua, esimerkiksi siitä, mitä eri henkilöhahmojen välillä on tapahtunut ja kuinka he ovat tavanneet, näille yksityiskohdille on olemassa aika ja paikka, ja on kirjoittajan tehtävä löytää se. Tärkeää on tehdä informaation sijoitus elegantisti ja hienovaraisesti. Parhaiten tehty tiedonvälitys tapahtuu silloin, kun lukija ei tule itsekään suoraan tietoiseksi siitä, että hänelle on välitetty informaatiota; hän vain nauttii tarinasta. (King 2000, 229.)

Stephen King (2000, 229) tarjoaa kirjoitusoppaassaan esimerkin näyttämisen ja kertomisen eroista avioeroa läpikäyvien henkilöiden kohtaamisessa. Ensimmäisessä kappaleessa informaatio kireästä erotilanteesta tuodaan nopeasti ja laiskasti esiin suoran eksposition avulla:

”’Hei, ex-vaimo’, Tom sanoi Dorisille tämän astuessa huoneeseen.”

King huomauttaa, että ”yllä oleva esimerkki on suunnilleen yhtä elegantti kuin kirveellä tehty murha”, ja ehdottaa seuraavanlaista esimerkkiä tilanteen sujuvoittamiseksi:

”’Hei, Doris’, Tom sanoi. Hänen äänensä kuulosti varsin luontevalta, ainakin hänestä itsestään, mutta oikean käden sormet hypistelivät kohtaa, jossa vihkisormus oli ollut vielä puoli vuotta sitten.”

Tässä tieto on välitetty lukijalle ikään kuin ”huomaamatta” ja erotilanteeseen on vihjattu henkilöhahmon tunnemaailman kautta, käyttämättä tilanteeseen liittyvää termistöä ja keskittymällä ainoastaan olennaiseen eli tarinaan ja sitä kuljettaviin hahmoihin. Näin lukija pysyy yhä mukana tarinassa ja kiinnittyy sen hahmoihin luonnollisemmin. (King 2000, 229.)

Henkilöhahmojen tunnemaailma on erityisen toimiva näyttämö tarinan maailman tai muiden hahmojen syvemmälle esittelemiselle: se, miten hahmot toimivat ympäristössään ja mitä he ajattelevat ja tuntevat siitä, esittelee lukijalle tarinan miljöötä ilman, että sen kuvailemiseen on sorruttava pitkien, puuduttavien

selityskappaleiden muodossa, jotka eivät intiimisti liity tarinaan tai henkilöhahmoihin. (Rantalaiho 2014, 63.)

Lukija ei siis tarvitse jokaista taustatutkimuksen ja taustoituksen synnyttämää yksityiskohtaa, vaan hän tarvitsee kirjoittajan näiden avulla kehittämää nautinnollista tarinaa, joka on johdonmukainen ja yllättävä, ja tässä pyrkimyksessä nämä taktikat ovat ensiarvoisen tärkeitä. (Roininen 2022, 44; Langley 2020.)

3.5 Velvollisuus

Onko kirjoittajan siis aivan välttämätöntä tehdä määrättömät määrät taustatyötä, kerätä kasoittain aineistoa ja suunnitella jokainen tarinan yksityiskohta viimeistä mutteria myöten? Mikään ei estä kirjoittajaa tarttumasta kynään tai näppäimistöön ja loikkaamasta suoraan tarinaan – joillekin kirjoittajille tällainen työskentelytapa sopii paremmin (Murakami 2022). Kaikkein tärkeintä aina on tarina. On kuitenkin hyvin todennäköistä, että ilman vakaata ja terveellistä pohjaa tarinakin lopulta kärsii. Väliin jätetty taustatyövaihe usein odottaa kirjoittajaa viimeistään uudelleenkirjoituskiirroksilla ensimmäisen version valmistuttua. (Saloranta 2014, 158.)

Taustatyö ei ole pelkästään faktojen tarkistamista ja arkiston penkomista; se on myös tarinan suunnittelua ja siihen tutustumista (Carpenter 2012). Hahmojen käytös ja ajatusmaailma voivat muuttua ja heitellä radikaalistikin, jos heitä ei tunne tarpeeksi hyvin. Fantastinen maailma voi jäädä tylsäksi ja latteaksi tai pahimmillaan täysin epäloogiseksi, jos kirjoittaja ei tutustu siihen itse tarpeeksi syvällisesti tai pyrkii keksimään kaiken lennosta. (King 2000, 236.) Historiallisessa tai ajankohtaisfiktiossa puutteellinen faktapohja luultavasti latistaa lukijan intoa pusertaa kirjan loppuun saakka, jos tietämätön kirjoittaja on laittanut hahmonsa ajalemaan raitiovaunulla Lontoossa, nousemaan metroon Vantaalla tai metsästämään karvamammutteja konekiväärillä. (Roininen 2022, 43.)

Kaikki, mitä me teemme, tuottaa meille informaatiota; teoriassa jokainen eletty hetki on taustatyötä. Jokainen kirjoittaja on luultavasti lapsena lukenut kirjoja,

opiskellut ala-asteella historiaa ja nähnyt joskus kartan. Hänellä on paljonkin erilaisten tarinoiden kirjoittamista varten kerättyä aineistoa. Hän on ehkä lukenut sanomalehtiä, kävellyt luonnossa, syönyt omenan tai ajanut raitiovaunulla. Hänellä on käsitys siitä, mikä on tie, avainnauha, kauppa tai pilvi. Tietoisesti taustoitamatonkin kirjoittaminen perustuu tiedostamattakin aina vähintäänkin koettuihin asioihin. (Kanto 2020, 88.) Kaikki on viime kädessä kiinni itse kirjoittajasta ja tämän tavasta käsitellä ja esitellä informaatiota.

Kukaan ei suoranaisesti velvoita keräämään mittavia määriä aineistoa kirjoittamista varten, eikä taustatyön tarvitse aina välttämättömästi tapahtua ennen kirjoittamisen aloittamista, jos se ei ole kirjoittajalle mielekäs työtapana (Gleeson 2014). Jos jokin tarina haluaa päästä kerrottavaksi, se on syytä kertoa, eikä taustatyön pidä missään nimessä viedä tilaa kirjoittamistyöltä (Roininen 2022, 52). Mikään määrä taustatyötä ei myöskään korjaa hyvän tarinan puutetta. Kuitenkin mitä paremmin kirjoittaja tuntee aiheen josta kirjoittaa, kontekstin johon se kuuluu ja palikat, joista tekstin sisältö rakentuu, sitä kokonaisempi, kiinnostavampi ja toimivampi teksti usein on (King 2000, 236). Aiheeseen tarkemmin tutustuminen voi auttaa esimerkiksi tekemään tarinallisia oivalluksia, joita ei muuten olisi pystynyt itsestään tekemään, ja tällaiset yksityiskohdat tai havainnot voivat puolestaan auttaa tarinaa tulemaan kiinnostavammaksi ja jännittävämmäksi, jos kirjoittaja osaa kutoa ne sisään tarinaan (Gleeson 2014). Sitä todennäköisimmin tarina myös kiinnostaa muita lukijoita ja mahdollisia tuottajia tai kustantajia.

Lyhyesti: kevyenkin taustatyön tärkeyttä on hyvin vaikeaa kieltää, vaikka usein kehotetaankin "kirjoittamaan siitä, mistä tietää". On täysin mahdollista ja sallittua kirjoittaa mistä tahansa myös ilman minkäänlaista pohjatietoa, mutta siitä ei silloin vain välttämättä tule toimivaa tarinaa, tai sen toimivuuden takaamiseksi on tehtävä enemmän työtä eri työvaiheissa. (Nevalainen 2014.)

4 Esimerkkinä historiallinen fiktio

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin historiallista fiktiota ja sen taustatutkimuksellisia vaatimuksia. Historiallisen fiktion teos on nimensä mukaisesti tarina,

joka sijoittuu johonkin menneeseen ajanjaksoon. Varsinainen aikaraja sille, jolloin tapahtunut lasketaan historiaksi, on pitkään jatkuneen monimutkaisen kiistan kohde, mutta kirjoittajan ei tarvitse esimerkiksi historiallisen romaanin kirjoittamista varten osallistua tällaiseen määritelmäkeskusteluun sen enempää. Fiktion rajoissa hyvä yleinen ohjenuora on tarpeeksi pitkä aika, jotta se varmasti siirtää suurimman osan lukijoista tarpeeksi kauas omasta ajastaan, sillä suurin osa historiallisen fiktion lukijoista odottaa pääsevänsä aikamatkalle. (Kataja 2014, 82.)

Aloittaessaan suunnittelemaan historiallista tarinaa kirjoittajalla oletettavasti on mielessä jo alustava aikakohde tai historiallinen tapahtuma tai henkilö, josta tekisi mieli kirjoittaa tai johon haluaisi syventyä tarkemmin, esimerkiksi antiikin Rooma, kivikausi, George Washington tai Suomen sota. Ennen varsinaiseen taustatyöhön ryhtymistä on syytä määritellä tarinan tarkat rajat: sijoittuuko se johonkin tiettyyn vuoteen vai vain yleiseen historian ajanjaksoon, seurataanko tiettyjä tapahtumia ja henkilöitä vai kuvitellaanko uusia? Nämä kriteerit vaikuttavat olennaisesti taustatyön tuleviin vaiheisiin. Rajauksen ei ole pakko olla millintarkka tai täysin ehdoton, mutta se helpottaa niin kirjoittajaa tekemään selkeämpää taustatutkimusta kuin myös lukijaa uppoutumaan syvemmin tarinaan. Tärkeintä on kuitenkin, että kohde on mahdollisimman kiinnostava kirjoittajalle itselleen, sillä taustatyötä on paljon ja sen kanssa tulee väistämättä viettämään loputtoman paljon aikaa. (Kataja 2014, 85–86.)

On hyvä myös pohtia sitä, kuinka tarkasti haluaa pyrkiä realismiin ja uskottavuuteen historian kuvauksessa. Historiaa voi myös muuttaa, kunhan se on tehty huolellisesti ja harkiten niin, että lukija pystyy yhä hyväksymään kaiken tarinassa tapahtuvan ja säilyttämään luottamuksen kirjoittajaan. (MacGregor 2012.) Aiherajaus vaikuttaa vahvasti siihen, millaisia muutoksia voi lähteä tekemään ja kuinka vaivalloista niiden tekeminen on. Esimerkiksi jonkin kuuluisan historiallisen henkilön elämäntarinan kanssa leikittelyminen voi osoittautua haastavaksi, sillä mitä tunnetumpi henkilö on, sitä tarkemmin lukijat tuntevat hänen tarinansa, odottavat kuulevansa sen tiettyssä järjestyksessä ja panevat tarkasti merkille jokaisen asiavirheen. Jos leikittely taas on nimenomaan tarinan idea, se pitää vain viestiä lukijalle selvästi. (Kataja 2014, 94; Donaldson 2017.)

Tarina väistämättä tulee olemaan jossain määrin spekulatiivinen, sillä hyvinkin taustatutkittu tarina on parhaimmillaankin vain representatiivinen arvaus historian todellisista tapahtumista. Vuosisadat ovat täynnä tietoa henkilöistä ja tapahtumista, joista ammentaa, mutta mitä pidemmälle historiaan uppoudutaan, sitä epävarmemmiksi käyvät myös niistä säilyneet tallenteet. (Kataja 2014, 94.) Tarina voi myös kertoa esimerkiksi vaihtoehtoisen version tapahtumista tai perustua fantastiselle ”mitä jos” -ajatukselle (esimerkiksi: mitä jos keskiajalla olisi ollut robotteja tai mitä jos liittoutuneet olisivat hävinneet toisen maailmansodan?). Loppujen lopuksi fiktio mahdollistaa ja ennen kaikkea oikeuttaa luovan arvailun. Mistä tahansa voi kirjoittaa. Oleellista on, että kirjoittaja pohtii tarkkaan tarinansa sisältöä ja sen rajoja ja työskentelee ahkerasti päämääränsä saavuttamiseksi. Näin saadaan aikaan kokonainen, todellinen ja elävä tarina, joka varmasti miellyttää kaikkia osapuolia. (Roininen 2022, 41; MacGregor 2012.)

4.1 Taustatutkimuksen vaiheet

Kun tarinan laajuus on päätetty ja päähenkilö ja tapahtumapaikka sekä -aika valittu, alkaa armoton aineiston keruu. Tätä työtä varten haastatteleman kirjailija Harri István Mäki arvioi aineiston keruun olevan kaksi kolmasosaa omasta kirjoitusprosessistaan, sillä tutkimisen ja faktatiedon kartuttamisen lisäksi työvaiheeseen kuuluu olennaisesti myös tarinaan ja sen hahmoihin eläytyminen, joka puolestaan lopulta mahdollistaa prosessin toteuttavan vaiheen eli kirjoittamisen. Mäelle olisi ollut mahdotonta tutkimisen ja eläytymisen lisäksi kirjoittaa valmista tarinaa samaan aikaan, vaan hänelle oli luontevampaa lokeroida työvaiheita. Silloinkaan vaiheet eivät kuitenkaan välttämättä seuraa toisiaan tiukan loogisessa järjestyksessä vaan pikemminkin intuitiivisesti tunnepohjalta riippuen työn alla olevasta projektista. (Mäki 2023.)

Tutkimukset aloittaessaan on parasta ryhtyä rauhallisesti kartoittamaan, kuinka paljon faktatietoa valitusta ajanjaksosta ja/tai henkilöistä on ylipäättään saatavilla. Onko tutkimuksia, historiankirjoja, elämäkertoja, dokumentteja? Löytyykö päiväkirjoja, artikkeleita, vanhoja sanomalehtiä? Mikä on paras tapa sukeltaa valittuun aikaan, paikkaan ja sen henkilöihin? Historiaa käsittelevät kirjat ovat loistavia lähteitä esimerkiksi vuosilukuja, nimiä ja tapahtumien suuria piirteitä

varten, mutta niistä voi olla hankalaa saada juuri mitään tarinallista irti ilman hyvää mielikuvitusta. (Langely 2020; Chang 2022.)

Mäki suosii perinteisen arkistopenkomisen lisäksi aineistoa, joka vetoaa tunteeseen ja järkeen, esimerkiksi päiväkirjoja ja kirjeitä, sillä ne vievät lähelle aikaisten todellista ajatusmaailmaa. Hän kehottaa haastattelemaan rohkeasti asioita kokeneita ihmisiä vielä, kun se on mahdollista, ja keskittymään materiaaliin myös tutkittavien tapahtumien reunoilta, jolloin syntyy syvempi näkökulma valitun historiallisen tapahtuman kulttuurillisista ja sosiaalisista vaikutuksista. (Mäki 2023.)

Riippumatta tarinan vuosiluvuista tai miljööstä – tai henkilöahmoista tai juonesta – selvitettävää on paljon. Historiallisen fiktion kirjoittajan on tunnettava kirjoittamansa ympäristö samaan tapaan, kuin tuntee oman tutun ympäristönsä, ja kyettävä liikkumaan siinä vaivattomasti ja suvereenisti. (Kanto 2020, 89.) Mitä tarkempaa taustatyötä tekee, sitä helpompi on eläytyä tarinaan ja tutustua syvällisemmin henkilöahmoihin. Tätä kautta tarinasta tulee myös uskottavampi: epäolennaisimmatkin yksityiskohdat luovat ajankuvaa, samoin kuin ihmisten käyttäytyminen ja puhe. Kun ajasta on saavutettu tieto, se on helppo rakentaa sisään tarinaan esimerkiksi hajuina, ääninä ja tunteina. (Langley 2020; Kataja 2014, 96.)

4.1.1 Aineiston keruu

Vaivaton tapa aloittaa taustatutkimus on ryhtyä keräämään lähteitä ja kartoittamaan paikkoja, joissa niihin pääsee käsiksi. Internetin synty on tehnyt tästä entistä helpompaa; yksinkertaisen Google-haun päässä odottaa valtava tiedon vyyhti, ja ongelmaksi jää vain päättää, mistä aloittaa. (Aaltonen 2019, 28.) Internetistä löytyy myös listoja arkistoista, niiden erikoistumisesta, osoitteista ja aukioloajoista. Arkistot ja kirjastot myös aktiivisesti digitoivat teoksiaan, jos ei halua poistua ruudun ääreltä. (Kataja 2014, 87; Kanto 2020, 93.) Wikipediaa on traditionaalisesti kannustettu välttämään, mutta se voi johtaa tehokkaammin primärlähteiden äärelle, jos lähteiden kaiveluun hakuammunnalla ei riitä kärsivälli-

syys tai siihen ei ole aikaa (Donaldson 2017). Aihe usein myös rajautuu sitä mukaa, kun tietopohja kasvaa, ja rajauksen tarkentuessa myös kirjoittajan tarvetta vastaavan tiedon etsiminen selventyy ja helpottuu (Haimelin & Rämö 2020, 62).

Nettiä selatessa – vaikka toki muutenkin – on hyvä harrastaa terveellistä lähdekritiikkiä. Erityisesti internet on täynnä tietoa, joka on joko epätarkkaa, kyseenalaista tai täysin valheellista. Tiedon alkuperä ei aina ole selvä, sitä ei löydy tai ole ilmoitettu tai jos on, tieto ei välttämättä ole totta. Mirjami Haimelin ja Satu Rämö (2020, 63) esittävät kirjoitusoppaassaan lähdekritiikin kolme peruseriä, joiden pohjalta kannattaa tarkastella kiinnostavaa lähdettä: luotettavuus, objektiivisuus ja ajantasaisuus. Luotettavan lähteet faktat ovat perusteltuja, ja niiden lähteet ovat selviä ja näkyvissä. Objektiivinen tieto on läpinäkyvää, eikä sitä tarjoavalla taholla ole epämääräisiä tarkoituksia. Ajantasaisuus on myös tärkeää varmentaa tai ainakin selvittää, mikä tiedosta on vanhentunutta.

Historiallisen fiktion kirjoittajan kannattaa myös katsella esimerkiksi dokumenttielokuvia tai valittuun ajankohtaan sijoittuvia fiktioteoksia (Langley 2020). Näiden suhteen kannattaa kuitenkin pitää mielessä myös fiktion kyseenalainen totuudenmukaisuus; elokuvista tai kaunokirjallisuudesta ei välttämättä saa kovin vankkaa faktapohjaa, mutta niistä voi oppia, miten aiemmat tekijät ovat käsitelleet samantapaisia aiheita tai mitä faktoja he ovat muuttaneet tarinan hyväksi ja millä tavalla. Myös genren muodot ja kliseet tulevat tutummiksi tällä tavalla. (Kataja 2014, 88.)

Luodessaan uskottavaa ja autenttista kuvaa historiallisesta ajasta ja paikasta ei ole monta asiaa, mihin kirjoittajan kannattaa jättää tutustumatta. Museoista löytyvät tavarat ovat kirjaimellisia linkkejä menneisyyden aistihavaintoihin ja voivat antaa kullannarvoisia mielikuvia siitä, millaista elämä kauan sitten on ollut ja miltä se on tuntunut. (Kanto 2020, 101–102.) Jos on mahdollista, kannattaa myös vierailla paikan päällä. Google Maps voi auttaa saavuttamaan pintapuolisen mielikuvan ympäristön ulkonäöstä ja muodosta, mutta todellinen visiitti voi auttaa näkemään tarinan tarkemmin silmin ja kiinnittymään syvemmin henkilöhahmoon. (Kanto 2020, 104.) Mäen mukaan hänen apurahoistaan osa on aina budjetoitu matkustamista varten, jos ihmiset eivät syystä tai toisesta ole suostuneet

haastateltaviksi puhelimen tai tietokoneen välityksellä tai siihen ei ole ollut mahdollisuutta. Moni on myös halunnut mielellään esitellä oman kertomuksensa miljöötä. (Mäki 2023.)

Aineiston keruun edetessä materiaalia kertyy hyvin todennäköisesti valtava määrä. Muistiinpanoja kannattaa tehdä heti kiinnostavan tiedon kohdatessaan, sillä sitä ei tule muistamaan myöhemmin, tai muistiin ei aina kannata luottaa. Samoin muistiinpanoja kannattaa tehdä tulevaisuuden minä mielessä niin, että ne ovat tulkittavissa selvästi pitkänkin aikaa senkin jälkeen, kun tutkimus on tehty ja silloin mielessä ollut selvä arkistointilogiikka pettää ja unohtuu. (Haimelin & Rämö 2020, 63.) Materiaalin järjesteleminen on myös viisasta ajankäyttöä ajatellen (Kataja 2014, 89).

Aineistoa kannattaa etsiä sitkeästi ja ennakkoluulottomasti – koskaan ei voi täysin tietää ennalta, mikä tiedonjyvä, havainto tai kohtaaminen osoittautuu hedelmällisimmäksi kirjoitustyön kannalta (Langley 2020). Samoin kannattaa penkoa peräänantamattomasti myös silloin, kun tietää tarkalleen, missä kohtaa omassa tietopohjassa on aukko: tieto on olemassa jossain ja se on vain kaivettava esiin. Aineisto lopulta antaa aina sen, mitä siltä tarvitsee, kunhan sitä ”renkuttaa tarpeeksi kärsivällisesti”. (Mäki 2023.)

4.1.2 Haastattelut ja ihmisten kohtaaminen

Taustamateriaalin keruun suhteen pitäytyminen puhtaasti elektronisiin ja/tai tekstuaalisiin lähteisiin usein johdattaa olennaisen ongelman äärelle: vaikka faktatieto olisikin täysin kohdallaan, kirjalta ei voi kysyä kysymyksiä, eikä se voi tarkentaa jotain, mitä lukija ei ymmärrä. Toisin kuin todellinen persoona, se harvemmin myös on kykenevä tarjoamaan tietoa, jota lukija ei tiedä hakevansa tai tarvitsevansa. (Harper 2010.) Keskustelu myös virvoittaa kirjoittamista. Maailma on tupaten täynnä asiantuntijoita ja kokijoita. Jokaisen lähipiiristä todennäköisesti löytyy liuta erilaista tietoa omaavia henkilöitä – joko ensikäden tai toisen. Vähintään on aina joku, joka voi osoittaa kohti oikeaa lähdettä. (Haimelin & Rämö 2020, 67.)

Kirjailija Harri István Mäki on kirjoittanut Tampereen vuoden 1918 taisteluista muun muassa lasten- ja nuortenromaaneja, ja haastatellut aihetta varten veteraaneja ja asiantuntijoita. Hän sanoo työnsä suurimpi iloa aineiston keruussa olevan hetket, jolloin ”saa kohdata jotain toisen ihmisen katseessa, joka kertoo yhtä ja toista”. (Mäki 2023.) Todellisia asioita kokeneiden todellisten ihmisten haastattelevinen on tehokas tapa päästä sellaisen tunteisiin vetoavan aineiston äärelle, jota muutoin olisi vaikeaa – tai jopa mahdotonta – löytää tai saada luettavaksi. Esimerkiksi erityisesti tavallisten, arkisten ihmisten kokemuksia ja ajatuksia tunnetuista tapahtumista on tallennettu kautta historian verrattain vähän, ja usein tällainen aineisto auttaa kirjoittajaa kaikkein eniten eläytymään uskottavammin omiin henkilöhahmoihinsa ja näiden ympäristöön ja ajatusmaailmaan. (Chang 2022.)

Kuitenkin jos aihetta kokeneita haastateltavia ei ole saatavilla – esimerkiksi mustan surman omakohtaisesti kokeneita voi olla hankalaa saada haaviin 2020-luvulla – loistavia lähteitä ovat asioita tutkineet asiantuntijat. Asiantuntijat harvoin kavahtavat mahdollisuutta päästä jakamaan mittavaa tietouttaan rajatusta aiheestaan kiinnostuneille. (Harper 2010.) Mäki kertoo tottuneensa uransa alusta asti soittamaan tutkijoita läpi tarkentavien kysymysten toivossa saamatta koskaan kieltäviä vastauksia. Hyvä lähtökohta on ”yrittää ymmärtää jotain, mitä ei pysty ymmärtämään”. Tällaisissa spesifeissä kysymyksissä ja pulmissa asiantuntijoiden apu on korvaamatonta. Mäki myös usein jättää kertomatta yksityiskohtia taustatutkittavasta projektista, jottei haastateltavan vastauksiin vaikuttaisi ajatus siitä, millaista tietoa he kuvittelevat haastattelijan tarvitsevan. (Mäki 2023.)

Oikeita haastattelutapoja on niin monia kuin on haastateltavia ihmisiä. Tärkeisiin nyrkkisääntöihin lukeutuu huolellisesti valmistautuminen ja valppaana pysyminen. (Haimelin & Rämö 2020, 68; Mäki 2023.) Mäen mukaan haastattelemisessa kiinnostavaa on se, miten ”ihmisten muiston pysyvyys heittelee ja miten ihmiset valehtelee”, esimerkiksi vahvan alitajuisen torjunnan vuoksi. Hän myös sanoo myötäelämisen tärkeydestä:

Jos itse on liikuttunut ja silmät on valunut kyynelitä ja on yhtäkkiä vaikka suutahtanut, ja -- mä oon myös ajatellut sitä vähän tämmösenä teatterina, et se on jaettu tilanne, jossa toinen esittää sulle eteen jotakin ja sä katsomossa otat sen vastaan miten sä otat. (Mäki 2023)

Haastattelutilanne on ensisijaisesti kahden ihmisen kohtaaminen. Haastateltavaan ja haastattelutilanteeseen on pystyttävä eläytymään herkästi; aiheen mukaan haastattelija voi joutua ottamaan monia rooleja. (Aaltonen 2019, 32–33.) Vaikeista ja kivuliaista asioista keskusteltaessa haastattelija voi joutua esimerkiksi ”psykologisen rippipapin” rooliin tai ottaa ohjaavamman asenteen, jossa vinkkaa ja kaivelee jotain, mistä kokee haastateltavan vaienneen. Mutta vaikka ihmiset valehtelisivat ja vääristelisivätkin totuutta, joskus vääristelyä ohjaavan tunteen selvittäminen voi olla yhtä hedelmällistä kuin varsinaisen totuuden jahaaminen; ymmärtämällä ihmistä tilanteessa kuin tilanteessa päästään lähemmäs aiheen inhimillisyyttä ja perimmäistä tunnetta, joka on aina kirjoittajalle kulanarvoinen resurssi. Jos ei tiedetä syitä, miksi ihminen käyttäytyy tietyllä tavalla tai miksi hän tulee tietynlaiseksi, uskottava kuvaaminen muuttuu hyvin vaikeaksi asiaksi saavuttaa. (Mäki 2023.)

4.1.3 Anakronismi ja faktavirheet

Anakronismi tarkoittaa jotain aikaan kuulumatonta asiaa, äärimillään esimerkiksi autoja antiikin Roomassa tai tuliaseita kivikaudella. Pääasiassa ne voivat esiintyä kuitenkin hienovaraisempina, asiavirheiden kaltaisina töppäyksinä: jokin historiallinen hahmo liittyy mukaan seikkailuun, joka sijoittuu vuosikymmeniä ennen hänen syntymäänsä, tai tapahtumia kuvataan jossain paikassa, jota ei vielä tai enää ole. Anakronismi voi myös olla kielellistä tai ilmauksellista outoutta valittuun historialliseen ajankohtaan nähden. (Kataja 2014, 97; Kanto 2020, 109.)

Anakronismit ovat pahimmillaan yleinen taustatutkimisen puutteen ruumiillistuma ja voivat saada kirjoittajan näyttämään lukijan silmissä laiskalta ja epäluotettavalta, jos lukija odottaa nimenomaan uskottavuutta (Langely 2020). Anakronismit voivat kuitenkin olla myös tahallisia ja luoda kiehtovia spekulatiivisia tarinoita ja ideoita. Fiktiossa totuutta voi muuttaa halutessaan niin paljon kuin

tahtoo. Tärkeää on muutoksen tahallisuus. Tahaton anakronismi näyttää lukijasta aina virheeltä, vaikka viime kädessä erityisesti fiktion ollessa kyseessä tarina yleensä voittaa totuuden. (MacGregor 2012; Langley 2020.)

Faktavirheitä ja anakronismeja voi välttää yksinkertaisesti tekemällä taustatyötä ja käyttämällä esilukijoita, joko aiheeseen perehtyneitä tai perehtymättömiä (Kanto 2020, 107). Lukijat ovat yleensä aina tarkkanäköisempiä kuin kirjoittaja olettaa ja huomaavat asioita, joita kirjoittaja ei satu aina edes ajattelemaan. Asiantuntija voi myös olla yksinkertaisesti teoksen ikäluokkaan kuuluva henkilö. Mäki käyttää esilukijoina myös esimerkiksi henkilöitä, joilla on huono keskittymiskyky, nähdäkseen, missä kohtaa tarinaa henkilön keskittyminen loppahtaa, tai henkilöitä, jotka eivät pidä hänen teoksistaan. (Mäki 2023.)

Virheiltä on mahdotonta välttyä täysin, eikä niiden suhteen kannata kantaa suurta huolta. Maailmasta löytyy aina muutama nenäkäs lukija, joka ei malta odottaa jostain hyvin epämääräisestä ja yksityiskohtaisesta – ja yleensä myös häviävän pienestä – virheestä moittimista. Historiallista fiktiota kirjoittaessa tältä voi harvoin välttyä. (Donaldson 2017.) Jotkut kirjoittajat saattavat jopa valita aiheitaan historiallisen provokatiivisuuden vuoksi (Mäki 2023). On myös paljon sellaisia asioita, joita yleisesti luullaan anakronismeiksi, vaikka ne eivät sitä ole. "Huutelu" kannattaa siksi jättää omaan arvoonsa (Kanto 2020, 107). Tärkeintä on tarina, joka on todellinen ja rehellinen itselleen.

4.2 Taustoittamisen vaiheet

Historiallisen fiktion taustatutkiminen yleensä tähtää pääasiassa ajan ja paikan tarkkaan esittämiseen. Tutkimisvaiheen edetessä kerätty aineisto auttaa kirjoittajaa astumaan historiaan ja luomaan uskottavan ja elävän tuntuksen miljöön hahmoilleen ja tarinalleen. (Kataja 2014, 96; Forsgren 2022, 88.) Taustoittamisen työvaiheet sen sijaan tähtäävät tekstin tarinallisten elementtien valmisteluun ja käsittelemiseen: siis hahmojen, tarinan maailman ja itse juonen.

4.2.1 Hahmot

Harri István Mäen teoksissa yleensä tarina ja henkilöt vaikuttavat siihen, millaista aineistoa ryhdytään keräämään, eikä toisinpäin. Taustatutkimus saattaa vaikuttaa hiukan siihen, millaisia sivuhahmoja tarinaan syntyy tai minne tapahtumat sijoittuvat ja miten ne esiintyvät tarinassa, mutta aineisto harvemmin synnyttää Mäellä itse tarinaa tai henkilöä; ne tulevat kirjoittajasta itsestään. (Mäki 2023.)

Hahmot kerjäävät itse kirjoittajaa selvittämään, keitä he ovat. Kun kirjoittaja jaloistaa ja rajaa alkuperäistä ideaansa ja määrittää, mistä tarinassa on kyse, mitä hahmot tekevät tai kokevat, hän todennäköisesti kohtaa aukkoja, jotka vaativat täsmennystä ja tutkimista. (Mäki 2023.) Kuten oikeatkin ihmiset, tarinankin hahmot ovat tulleet jostain ja tehneet jotain; he tuntevat jotain ja pyrkivät johonkin. Heillä on historiaa ja mielipiteitä. Myös maailma heidän ympärillään on liikkeessä ja sisältää tapahtumia, politiikkaa, kaunaa aikojen takaa, ristiriitaa ja elämää. Kirjoittajan tehtävä on ottaa selvää näistä, jotta hän tietää, mitä nämä sisältävät ja mihin ne vaikuttavat. Vaikka informaatio ei suoraan liittyisikään tarinan kulkuun, yksityiskohdat elävöittävät tarinaa. (Carole 2022, 97–98.)

Kirjailija Maria Carole (2022, 99) esittää Kumma kirjoitusopas -teoksessa julkaistussa artikkelissaan henkilörakennuksen kolme keskeisintä palikkaa: ulkonäkö, historia ja tavoite.

Ulkokuoren tärkeys on pitkälti genre- ja sisällöriippuvaista. Usein hahmon ulkonäköä ei tarvitse kuvailla lukijalle kivuliaan yksityiskohtaisesti, jos sillä ei ole suurempaa merkitystä tarinan kannalta. Jos taas iso osa hahmon sisäisestä konfliktista liittyy ulkonäköön tai siinä on piirre (tai puute), joka saa muut tarinan henkilöt reagoimaan hahmoa kohtaan tietyllä tavalla, ulkonäön tarkemmasta hahmottelusta on konkreettisempaa hyötyä. Selkeän visuaalisesti kuviteltu hahmo voi myös tuottaa kirjoittajalle miellelyhtymiä ja ohjata alitajuisesti hahmon käyttäytymistä enemmän kuin hahmo, jonka ulkonäkö jää kirjoittajallekin viitteelliseksi. (Carole 2022, 99; Leino 2003, 32.)

Henkilöhahmon historian tunteminen on kirjoittajalle olennaisen tärkeää kolmiulotteisen hahmon luomisessa, sillä hahmon käyttäytyminen eri tilanteissa nojaa täysin hänen aiempiin kokemuksiinsa (Carole 2022, 100). Vaikka tarina kattaisi vain viikon tai vain päivänkin verran hahmon elämästä, hahmon menneisyyden tunteminen paitsi auttaa kirjoittajaa kirjoittamaan hahmosta johdonmukaisemman ja syvällisemmän myös rakentaa vastavuoroisesti tarinan maailmaa (Carole 2022, 98).

Hahmoon tutustumisessa voi auttaa erilaisten kysymyspatteristojen läpikäyminen: Oliko hänen lapsuutensa onnellinen? Millaisia olivat hänen vanhempansa? Oliko hänellä ystäviä? Missä hän opiskeli? Millainen oli hänen ensirakkautensa? Missä hän työskentelee? Kuinka hän suhtautuu kollegoihinsa? Millaisia arvoja hän äänestää vaaleissa? Kaikki tieto ei koskaan ole täysin oleellista lukijalle, eikä kaikkea menneisyydestä tarvitse paljastaa tarinan edetessä. (Leino 2003, 28.) Tarkat kysymykset kuitenkin auttavat kirjoittajaa näkemään, oppimaan ja täsmentämään hahmonsa luonteen ja käytöksen juurisyitä tarkemmin ja näin olen kirjoittamaan heidän reaktioitaan ja puhettaan luonnollisemmin. Kysymyksiä voi löytää esimerkiksi internetistä tai kirjoitusoppaista. (Leino 2003, 30.)

Tavoite on hahmoa ajava voima. Carole (2022, 100–101) jakaa tavoitteen ulkoiseen ja sisäiseen tavoitteeseen. Ulkoinen tavoite on se, joka työntää henkilön tarinan lävitse ja pakottaa hänet reagoimaan. Hahmon on tavoiteltava jotain, jotta tarina voisi tapahtua: on kohdattava vastustaja tai etsittävä aarretta. Tämä yleensä syntyy yhdessä hahmon kanssa (esimerkiksi: hahmo on etsivä, joka selvittää murhaa). Sisäinen tavoite taas liittyy siihen, miten hahmo kasvaa tarinan kuluessa. Hän ehkä pääsee ylitse pelostaan tai löytää seikkailun tuoksinnassa perheen jota ei tiennyt kaivanneensa ja muuttuu sen seurauksena.

Kasvu ei ole aina täysin välttämätöntä, mutta koska hahmot, kuten ihmiset, muuttuvat usein heille tapahtuneiden asioiden seurauksena ja koska tarinat usein kertovat tällaisia muutoksia aiheuttavista tapahtumista, henkilöhahmon kasvun pohtiminen vakavasti on välttämätöntä. Ainakin hahmon tavoitteiden

kartoittaminen voi auttaa näkemään, miten hahmo ohjautuu eri tilanteissa ja millaisia päätöksiä hahmo tekee sisäisten ja ulkoisten tarpeidensa ja tavoitteidensa sanelemana. (Carole 2022, 105; Leino 2003, 31.)

Historiallinen fiktio lisää hahmonluontiin oman mausteensa, sillä etenkin realismiin pyrittäessä valittu aikakausi ja sen aikainen yhteiskunta määrittelevät osittain melko rajustikin sitä, mitä hahmo voi uskottavasti olla ja tehdä. Pääasiassa ihmiset toimivat kautta aikain hyvin samalla tavalla, mutta jotkin asiat, kuten arvomaailma, uskonnon merkitys tai yhteiskuntaluokkien rajojen tiukkuus, ovat vaihdelleet huomattavastikin kuluneiden vuosisatojen aikana. Huolellinen taustatutkimus ja ajankohdan tuntemus auttavat kirjoittajaa neulomaan hahmoihinsa aikakaudelle uskollisia piirteitä ja sijoittamaan heidät paremmin osaksi tarinan maailmaa. Spekulaatiivisuuden nimissä näistäkin voidaan joustaa huomattavasti, mutta perustasosta on hyvä olla tietoinen. (Kataja 2014, 95.)

Historiallisessa fiktiossa hahmoina voi myös olla tunnettuja historian henkilöitä. Tällaisten henkilöiden osalta taustatietoa on yleensä olemassa jo paljon eri muodoissa, mutta hahmojen tunnettuus voi myös olla ongelmallista, jos heistä halutaan kertoa tarinassa jotain uutta. Jos hahmon tunnetuista liikkeistä taas halutaan suuressa määrin poiketa tarinan nimissä, lukija yleensä tarvitsee selkeitä perusteluja uskottavuuden säilyttämiseksi. Poikkeus sääntöön tietysti on vaihtoehtohistoria tai hahmon lainaaminen esimerkiksi selkeään fantasiatarinaan. (Kataja 2014, 94–95.)

Jussi Kataja (2014) esittää artikkelissaan Historiallisen spefin kirjoittaminen yhdeksi keinoksi hyödyntää historian niin sanottuja ”hämäriä kohtia” eli ajanjaksoja, jolloin valitun historian henkilön liikkeistä on vähän tietoa. Näihin koloihin upotetuissa fiktiivisissä tarinoissa ja tapahtumissa on lievempi todistamisen paino ja suurempi liikkumisvara kuin paremmin tunnettujen tapahtumien ympärillä. Harri István Mäki on esimerkiksi kirjoittanut lastenromaanin Franz Kafkan lapsuudesta, jossa tämä tutkii rikoksia 1800-luvun Prahassa. Usein, jos hänen tarinoissaan esiintyy tunnettuja historiallisia hahmoja, he tapaavat jäädä taustalle. (Mäki 2023.)

Kun kirjoittaja tuntee hahmonsa tarpeeksi hyvin, hahmo alkaa ikään kuin elää itsenäistä elämää ja kirjoittamaan itse itseään; kirjoittaja tietää intuitiivisesti, kuinka hahmo toimisi missäkin tilanteessa, mikä taas ohjaa kirjoitusprosessia ja tarinaa suuntaan, jota kirjoittaja ei välttämättä osaa ottaa huomioon ennen hahmoon tutustumista. (Leino 2003, 32; Aaltonen 2019, 133.)

4.2.2 Maailman rakentaminen

Kun kirjoitetaan historiallista fiktiota, tarinan maailman rakentaminen tapahtuu taustoittamismielessä pääasiassa aineiston keruun yhteydessä. Kirjoittaja selvittää kaiken tarpeellisen historiallisesta ajanjaksostaan luodakseen siitä mahdollisimman uskottavan ja autenttisen kuvan. Spekulaatiivisemmassa tarinassa, jos kirjoitetaan esimerkiksi vaihtoehtohistoriaa tai muuten vain historiaan pohjautuvaa fantasiaa, maailmanrakennusta jatketaan yleensä keksityillä tai itse sovelletuilla yksityiskohdilla. (Forsgren 2022, 76.)

Kuvittelemisen ei kuitenkaan tarkoita, että kirjoittajalla pitäisi olla mahdollisimman hyvä ja terävä mielikuvitus; pikemminkin on parempi osata tutkia meidän omaa maailmaamme ja opetella soveltamaan kerätyn aineiston pohjalta. Kerätyn tiedon jalostamiseen auttaa esimerkiksi kysymyspatteriston etsiminen ja siihen vastaaminen mahdollisimman seikkaperäisesti. (Forsgren 2022, 80; Kataja 2014, 90.)

Täysin kuvitellussa fantasiatarinassakin johdonmukaisuudella on merkitystä, toisinaan jopa korostetun paljon verrattuna meidän maailmaamme sijoittuvan ajan-kohtaisfiktion kirjoittamiseen, koska mielikuvitusmaailmojakin rakennetaan väistämättä ainoan tuntemamme todellisuuden pohjalta. Hyvä vinkki aloittelevalle fantasiakirjailijalle on yleisesti olla kiinnostunut kaikesta, tutkia paljon ja olla avoin kirjoittamisprosessin aikana herääville kysymyksille. (Kanto 2020, 89.) Kirjailija Carita Forsgren (2022, 80) tarjoaa *Kumma kirjoitusopas* -teoksessa julkaistussa artikkelissaan lyhyen kysymyslistan esimerkiksi asioista, joihin aloittelevan kirjoittajan kannattaa keskittyä erityisesti fiktiivisen maailman luonnissa. Kun kysymyksiä käy järjestyksessä läpi ensimmäisestä viimeiseen, huomaa,

että edellisessä vaiheessa taustoitettut asiat vaikuttavat aina seuraavaan (Forsgrenin kysymyspatteri on myös toimiva tarkastuslista historiallista fiktiota ajattel-
len, etenkin neljän viimeisen kysymyksen osalta):

1. Fysiikan lait: Toimiiko painovoima päinvastoin? Kulkeeko aika eteen- vai taaksepäin? Onko hahmoilla taikavoimia; miten taikuus toimii ja tapah-
tuu?
2. Geologia ja ilmasto: Muistuttaako maailma meidän omaamme, vai onko
sillä jotain ennennäkemättömiä erityispiirteitä? Kuinka maailma on synty-
nyt?
3. Älylliset lajit: Millaisia olentoja tässä tuntemattomassa maailmassa on ke-
hittynyt? Kuinka he ovat sopeutuneet ympäristöönsä? Kuinka ympäristö
on muovannut heitä?
4. Kulttuurit: Millaisia tapoja näillä kansoilla on? Miten he käyttäytyvät?
Ovatko he nomadisia, vai asuvatko he kaupungeissa? Ovatko he luovia
ja taiteellisia, vai pragmaattisia ja tieteellisiä? Kuinka kuolleet hauda-
taan? Mennäänkö naimisiin?
5. Yhteydet ja ristiriidat: Jos kansoja on useampia, kuinka he kohtelevat toi-
siaan? Kamppailevatko he luonnonvaroista, vai ovatko he oppineet elä-
mään kommuunillisessa symbioosissa?
6. Talous: Miten kansat synnyttävät elintarvikkeita? Onko maailmanlaajuisia
tuotantoketjuja, vai paikallisia toimijoita? Onko maailmassa kuluttajia?
7. Teknologia ja ideologiat: Millaisia keksintöjä sivilisaation kehittyminen ha-
luttuun vaiheeseen on vaatinut? Onko se noudattanut läheisesti oman to-
dellisuutemme kehittymistä, vai onko otettu sivuaskelia? Millaisia usko-
muksia kansoilla on? Onko jumalia tai uskonsotia? Ollaanko kapitalistisia
vai sosialistisia vai jotain muuta ja tuntematonta?

Looginen ja elävä maailma voi hyvin taustoitettun hahmon lailla ohjata tarinaa ja antaa kirjoittajalle oivalluksia tarinankuljetusta ajatellen. Kun kirjoittaja tuntee maailman, johon laskee tarinaa vähä vähältä, on myös paljon helpompi kirjoittaa syvällisempää tekstiä. (Forsgren 2022, 89–90.)

4.2.3 Tunteiden kuvaus

Myös tunteisiin ja niiden kuvaamiseen on syytä perehtyä tarkemmin. Suurin osa ihmisistä tuntee surua, iloa, pettymystä, onnea tai vihaa, ja vaikka nämä tunnekokemukset eivät ole aina yhdenmukaisia eri ihmisten välillä, jonkinlainen universaali totuus hallitsee niitäkin. Näiden kuvaaminen tarinassa autenttisesti on olennainen ja tehokas tapa lukijaan vetoamiseen, ja koska suurin osa erityisesti kirjallisin keinoin esitettävistä tarinoista kerrotaan päähenkilön sisäisestä tunne-maailmasta käsin, sen uskottava kuvaus on erityisen tärkeää. Etäiset korulauseet kuten ”hampaat kalisivat” tai ”hän oli peloissaan” harvoin riittävät pelkäämään, vaan syytä on nimenomaan ennemminkin näyttää kuin kertoa, ja tässä kohtaa auttaa valmisteleva taustatyö. (Vuoma 2021.)

Kyse on uskottavuuden lisäksi monella tapaa myös kunnioituksesta ja ylenkat-somisen välttämisestä: jos kirjoittaa jostain monia universaalisti koskettavasta tunnetapahtumasta, esimerkiksi trauman tai masennuksen peittoamisesta, on sanomattakin selvää, että näitä tiloja on ymmärrettävä sitä syvällisemmin, mitä vakavammasta asiasta on kyse. Muuten kompleksinen ja monia koskettava aihe laimenee stereotyyppien latistamaksi, melkein loukkaavaksi karikatyyriksi. Mielenterveydellisten ongelmien kuvaamisessa varsinkin populaarikulttuurissa esiintyy paljon stigmaa ja tahattomia väärinkäsityksiä, eikä kirjoittajan pidä osallistua niiden levittämiseen. (Wood 2015.)

Harri István Mäki ajattelee kirjoittajan työn olevan hyvin lähellä näyttelijän työtä, sillä kirjoittajan on näyttelijän tapaan eläydyttävä henkilöhahmoonsa täydellisesti (Mäki 2023). Usein vakavan trauman tai muun mielenterveydellisen haitan tutkiminen ja siitä kirjoittaminen voi tästä syystä olla raskas ja vaikea kokemus, vaikka traumasta kirjoittaminen voi sitä itse kokeneelle olla myös katartista. Kir-

joittajan on joka tapauksessa hyvä pohtia etukäteen, millaiseen aineistoon up-
poutumista valittu aihe vaatii ja onko se varmasti sellaista, jonka haluaa osaksi
itseään. (Ellison 2022.)

Jos kirjoittaja valitsee tarinalleen aiheeksi esimerkiksi trauman, kivuliaan ja va-
kavan aiheen, joka koskettaa monia, hän on lähestulkoon velkaa itselleen ja lu-
kijoilleen – ja tavallaan myös kaikille traumaattisista kokemuksista kärsiville –
pyrkimyksen aiheen autenttiseen kuvaamiseen. Tämän saavuttaakseen kirjoit-
tajan on syytä haastatella ja tosissaan kuunnella muita aihetta sivuavia vaikeita
asioita kokeneita ihmisiä. Uskottavalla, myötätuntoisella tunteiden kuvauksella
kirjoittaja paitsi välttää haitallisten väärinymmärrysten leviämisen, mutta voi
myös auttaa lukijaa ymmärtämään muita ihmisiä – ja tarinan hahmoja – em-
paattisemmin. (Yoerg 2017; Wood 2015.)

4.2.4 Juoni ja taustatyön koneisto

Parhaimmassa tapauksessa juonen suunnittelu ja muu taustatyö ja -tutkimus ta-
pahtuvat lähes itsestään samanaikaisesti. Kun kirjoittaja laatii hahmoilleen his-
toriikkaa, hän samalla syventää maailmansa historiaa tapahtumilla, paikoilla, yk-
sityiskohdilla ja tunteilla. Kun kirjoittaja tutkii keräämäänsä aineistoa esimerkiksi
Pohjois-Amerikan luoteisosan historiasta, hän samalla alkaa nähdä paremmin
tarinansa sopivat ja työstöä kaipaavat kohdat – ainakin parhaimmassa tapauk-
sessa. (Carole 2022, 98.) Toimivan taustatyön vaiheet toimivat symbioosissa
keskenään niin, että yksi työvaihe, tutkittu aineisto tai keksitty hahmo ruokkivat
ja liikuttavat koneiston muita osia. Olennaista on pysyä hereillä ja tarkkaavai-
sena sen kanssa, mitä oivalluksia prosessi synnyttää ja minkälaista työstöä
(suunnittelua, aineiston keruuta, asiantuntijahaastattelua) uusi oivallus vaatii,
jotta se pääsee istumaan mukavasti tarinaan. (Kanto 2020, 118.)

Juoni, tarinan kertomus, sekä syntyy ja kehittyy näiden vaiheiden kautta että oh-
jailee niitä. Juonen tarkempi suunnittelu ja siihen tarkemmin keskittyminen voi
avata yllättäviä tutkimuskohteita ja tuoda esiin haasteita, ongelmia ja tarpeita li-
sätyölle tai -selvityksille. (Kanto 2020, 123.) Se voi osoittaa epäloogisuuksia ja
pakottaa miettimään vaikkapa joitakin käänteitä uudestaan, mikä puolestaan

helpottaa ja sujuvoittaa sekä kirjoittamisprosessiin ryhtymistä että prosessia itsessään, kun kesken suunnittelemattoman kirjoittamisen ei tarvitse pysähtyä setvimään jokaista eteen tulevaa ongelmaa. (Roininen 2022, 44; Saloranta 2014, 160.)

Paras juonensuunnittelutapa riippuu pitkälti kirjoittajasta, mutta yleisesti hyvä vinkki on kirjoittaa ajatuksia paperille sen sijaan, että jättäisi suunnittelemisen puhtaasti muistin varalle. Sekavakin selitys paperille voi avata juonta selvemmäksi samaan tapaan kuin uuden asian oppimista ja sisäistämistä voi jouduttaa asian selittäminen ja opettaminen jollekin toiselle. Muistiinpanoja kannattaa myös järjestää tai jäsentää jollain lailla, sillä tajunnanvirtamaisia koosteita voi olla vaikeaa tulkita jälkikäteen, kun kirjoittamisesta on jo kulunut hetki. (Saloranta 2014, 159.) Jonkinlaisen luonnoksenomaisen synopsiksen laatiminen muistiinpanojen pohjalta on myös hyödyllistä. Visuaaliset hahmottajat voivat raapustaa kohtauksia vaikka PostIt-lapuille ja liimata niitä seinälle hahmottaakseen tarinankulun paremmin. Olennaisin ja paras työtapa on sellainen, jonka kirjoittaja itse ymmärtää ja hahmottaa selkeimmin. (Henriksson & Leinonen 2014, 28–29.)

Suunnitelmia ei kuitenkaan kannata valaa suoraan betoniin, vaan niihin kannattaa tietoisesti myös jättää väljyyttä; ihan jokaista yksityiskohtaa ei voi, eikä usein edes kannata suunnitella tarkkaavaisesti etukäteen, sillä silloin voi tehdä uusien oivalluksien ja tarinan intuitiivisen ohjauksen seuraamisesta itselleen tarpeettoman hankalaa. Pahimmassa tapauksessa taustatyöstä tulee syy prokrastinaatiolle, ja kirjoitusprosessiin ryhtyminen hidastuu tai estyy kokonaan. (Saloranta 2014, 160.)

Parhaiten tehty taustatyö on kudottu prosessin lomaan ja kantaa koko kirjoitus-työn lävitse ideasta valmiiksi: tarpeeksi sisukasta ja kattavaa tutkimista, suunnittelemista ja taustoittamista ennen kirjoittamisen aloittamista, herkkää ja tarkkaavaista tarkistamista, jalostamista ja oivaltamista kirjoittamisen aikana sekä sitkeää korjaamista ja täydentämistä jälkityövaiheissa. Paras taustatyö antaa hyvälle kirjoittajalle myös tilaa ja mahdollisuuksia tehdä mahdollisimman hyvin sitä, mikä koko pyrkimyksessä loppujen lopuksi on kaikkein tärkeintä: kirjoittaa.

5 Kirjoittaminen

Milloin ryhtyä kirjoittamistyöhön? Aineistoa on kerätty ja ideoita on jalostettu päivätolkulla; milloin voi siirtyä toteuttamiseen? Tapoja tehdä taustatyötä ja kirjoittaa ei ole kahta samanlaista. Pääasiassa kirjoittaminen kannattaa aloittaa silloin, kun tuntuu siltä. (Kataja 2014, 89.) Harri István Mäelle kirjoittamisvaihe on erityisesti aineistoon pohjaavan projektin lopuksi ”hypomaaninen tila, jossa merkit laitetaan metodologisesti paperille” päiväkohtaisen tavoitteen mukaan sen jälkeen, kun valmisteleva taustatyö on tehty (Mäki 2023). Kirjailija Haruki Murakami taas luottaa yleensä vaivalloisiin editointikierroksiin, joiden aikana hän leikkaa, lihottaa ja korjaa etukäteen suunnitteleman tekstin johdonmukaiseksi, sillä hän nauttii yllättävyydestä ja vapaudesta kirjoitusvaiheessa (Murakami 2022).

Aina ei ole tarpeen tehdä perusteellista selvitystyötä ennen kirjoittamiseen ryhtymistä. Yleisesti on kuitenkin hyvä hankkia edes jonkinlaista taustatietoa, että on ylipäättään jotain, mistä kirjoittaa, jos ei halua joutua huhkimaan editoimisen parissa liiaksi tai kirjoittamaan tekstiään monta kertaa uudestaan (vaikka muutama kerta on luultavasti joka tapauksessa tarpeen). (Roininen 2022, 44; Nevalainen 2014.) Liiallinen suunnitteleminenkaan ei aina ole terveellistä, sillä kirjoittajan on myös pysyttävä avoimena kirjoitustyön aikana syntyville oivalluksille eikä lukita itseään liikaa pikkutarkasti tehtyihin huolellisiin suunnitelmiin. Taustatyötä ei myöskään saa lopettaa, vaan sitä on jatkettava koko prosessin lävitse; oivallukset ja spontaanit ideat yleensä nostavat esiin lisää tutkimuskohteita. (Saloranta 2014, 160; Kataja 2014, 89–90.)

Erityisesti historiallisen fiktion suhteen taustatutkimus on omalla tavallaan välttämätöntä. Jossain vaiheessa huomaa kuitenkin, ettei arkistojen penkominen varsinaisesti tuo eteen enää mitään selvästi uutta tietoa. Historiallisen ajanjakson kuva on jo alkanut muodostua mukavan selkeäksi mielessä. Kaikkea on mahdotonta tietää, vaikka tutkimista jatkaisikin loputtomiin. (Kanto 2020, 91.)

Jokaisella kirjoittajalla on oma prosessinsa, eikä yksi vaihtoehto ole toista parempi. Joillekin tarina syntyy parhaiten orgaanisesti kulkemalla hahmojen

kanssa samaa matkaa epätietoisena tulevasta; joillekin kirjoittaminen on ikään kuin aineiston keruun aiheuttama taudin oire. Tärkeintä on löytää itselleen sopiva balanssi taustatyön ja toteuttamisen välillä ja ryhtyä hommiin. (Mäki 2023; Roininen 2022, 44.)

6 Lopuksi

Tätä opinnäytetyötä kaavaillessani alkuperäinen tarkoitukseni oli selvittää, mistä tarinan uskottavuus syntyy; halusin tutkia sitä, miksi jotkin tarinat tuntuvat meistä epäuskottavammilta, eli siis toisia tarinoita tavallaan huonommin rakennetuilta, ja sitä, minkälaiset tekijät vaikuttavat tällaisen havainnon ilmenemiseen. Arvelin taustatyön olevan olennaisessa osassa tässä tapahtumaketjussa, ja kahlatessani läpi kasoittain kirjailijoiden kirjoittamia artikkeleita, blogeja ja oppaita – mutta ennen kaikkea haastatellessani Harri István Mäkeä – totesin oletuksen olevan pääasiassa oikea.

Alun perin ajatukseni oli tutkia fantasiakirjallisuuden genreä ja sen vaatimia taustatyömenetelmiä, mutta historiallinen fiktio osoittautuikin paremmaksi maaperäksi testata olettamusta ja taustatyöstä yleisesti keräämääni tietoa ja aineistoa. Kyseisessä genressä on sopivassa määrin tarvetta kummankin kaltaiselle aineistolle: luovalle ja faktuaaliselle. Kuitenkin suurimmissa määrin minkälainen tarina tahansa, oli se täysin keksittyä toiselle planeetalle sijoittuvaa draamaa tai hyvinkin vahvasti maapallon pinnalla tapahtuvien tapahtumien seurailua, tarinankertomisen ainekset syntyvät omasta historiastamme, ja sen tutkimisen alla tai sen yhteydessä enemmän tai vähemmän tapahtuvat kaikki oivalluksemme. Usein myös historiallisen fiktion kirjoittajat tuntuvat puhuvan muita avoimemmin taustatyöprosessistaan, sillä heillä on laajan aineistonkeruutarpeen johdosta useimmiten selkeämpi, oma metodi.

Oli hyvin vaikea löytää aineistoa, jossa taustatyötä vastaan olisi aktiivisesti puhuttu tai sen merkitystä millään lailla väheksytty. Käsitys on yksimielinen: tarinan uskottavuusaines syntyy uteliaasta aineiston keräämisestä ja tutkimisesta. Ilman kokemusta, ymmärrystä tai tietoa jostain asiasta on lähes mahdotonta kuvata sitä uskottavasti, oli kyse ihmisten käyttäytymisestä tietyissä tilanteissa,

esineistä, tunteista, tavoista, tapahtumista, paikoista... mutta lopulta aineistokin, miten kattava ja laaja tahansa, on vain aineistoa, eikä se itsestään muutu taianomaisesti tarinaksi. Kirjoittaja on kaikki kaikessa. Tässä vaiheessa työprosessiin kuitenkin tulee väistämättä jotain maagista: kun aineisto menee sisään kirjoittajaan, ulos tulee tarinaa joka on – potentiaalisesti – uskottava, johdonmukainen, syvälinen ja elävä. Välissä tapahtuu jotain, joka on yksilöllistä, henkilökohtaista ja intiimiä: luova prosessi. Unohtamatta tietenkään myös kovaa, periksi-antamatonta vaivannäköä.

Tutkimani aineiston perusteella kirjoittajat sijoittuvat pääasiassa kahden ääripään välille: on suunnittelijoita ja seikkailijoita (Nevalainen 2014). Englanniksi näitä kutsutaan yleensä *plotteriksi* ja *pantseriksi*. On niitä, jotka suunnittelevat kaiken viimeisintä piirtoa myöten ennen astumista näppäimistön ääreen, ja niitä, jotka eivät suunnittele sekuntiakaan, vaan kirjoittavat ja katsovat, mitä tulee aikaiseksi ja käyvät sitten editointityöhön. Käsittääkseni suurin osa kirjoittajista sijoittuu jonnekin näiden kahden välimaastoon. Olen itse kirjoittajana ollut enemmän seikkailijatyyppejä puhtaasti osaamattomuuden ja epäkypsyyden nimissä, mutta en tässä arvota tyyppejä sen enempää. Molemmissa on hyvät puolensa, ja hyvä kirjoittaja ammentaa tehokkaasti molemmista: on selvää, että tarkemmin suunnitteleva kirjoittaja kirjoittaa valmiiksi eheämpää tekstiä ja joutuu editoimaan vähemmän, kun taas seikkaileva kirjailija keksii kaiken intuition mukaan ja joutuu luultavasti lopuksi korjailemaan ja paikkailemaan tuhottomasti enemmän. Pahimmassa tapauksessa seikkailija joutuu kirjoittamaan koko tekstin uudestaan useampaan kertaan, jos intuitio on pettänyt ja tekstistä on jäänyt lopulta puuttumaan kokonaan punainen lanka ja kaikenlainen järki. Silloinkin siinä voi kuitenkin olla tunne kohdillaan, sillä tunnetta on yleensä vaikeaa suunnitella etukäteen: se on yksinkertaisesti tunnettava. Se taas voi joskus jäädä puuttumaan kokonaan suunnittelevalta kirjailijalta, joka etenee kylmän rauhallisesti laatimansa suunnitelman mukaan. Jotkut kirjoittajat voivat myös olla paljon etevämpiä jälkikäteen editoimisessa kuin ennalta suunnittelemisessa. Lasken kuitenkin senkin eräänlaiseksi taustatyöksi.

Taustatyön merkitys on siis kieltämätön teoksen kaiken kattavan eheytyksen kannalta. Asia kirkastui lopullisesti minulle haastattellessani Harri István Mäkeä, kun Mäki kiteytti haastattelun lopuksi:

Kai se on taustoissa loppujen lopuksi aina kysymys siitä, että sä rekonstruoit jonkin ilmiön itsellesi todeksi ja sun kautta se muuttuu fiktioksi. (Mäki 2023)

Periaatteessa asia siis on varsin yksinkertainen, vaikkakaan ei missään mielessä yksiselitteinen: kun kirjoittaja tutkii aineistoa niin perusteellisesti ja kun hän tuntee hahmonsia ja maailmansa niin syvällisesti, että niistä tulee ikään kuin tosia ja todellisia hänelle ja hän on niiden johtava asiantuntija, totuus välittyy myös tekstiin ja sen lävitse lukijalle. Kyse on intuitiosta, uskomisesta, tuntemisesta, ymmärtämisestä ja tietämisestä. Kaikesta, mitä on hankalaa sanoittaa aukottomasti, mutta mikä on ymmärrettävä tai tunnettava. Tästä syystä tutkiminen ja suunnitteleminen on tärkeää, muutenkin kuin vain johdonmukaisuuden säilyttämiseksi ja faktapohjan rakentamiseksi: aineisto ja tarina on todella tunnettava, jotta niitä voi kuvata uskottavasti. Uskottavin asia on se, mikä on totta, vaikkakaan asioiden mielikuvituksellisuus ei vähennä niiden totuudellisuutta. Kun jokin asia on totta kirjoittajalle, se on totta myös lukijalle.

Kun taustatyöt on tehty hyvin ja asiantuntijuus aineistosta alkaa lähentelemään tyydyttävää, on siis enää vain välitettävä se tekstiin: ryhdyttävä kirjoittamaan. Haastaisin kuitenkin oppimani perusteella yleisen sanonnan ”kirjoita siitä, mistä tiedät”. Muotoilisin sen mieluummin muotoon ”tiedä, mistä kirjoitat”.

Lähteet

Aaltonen, Jouko 2019. Käsikirjoittajan työkalut. Audiovisuaalisen käsikirjoituksen tekijän opas. Turenki: SKS.

Allen, Anne R. 2022. Why Realism is Irrelevant in Fiction: Aim for believability instead. Blogi 4.12.2022. <https://annerallen.com/2022/12/realism-is-irrelevant-in-fiction/> Viitattu 5.4.2023.

Amprim, Codey 2012. Writing believable fantasy – A guide to keeping it real. Mythic Scribes-blogi 30.6.2012. <https://mythicscribes.com/world-building/writing-believable-fantasy/> Viitattu 5.11.2022.

Carole, Maria 2022. Eläviä henkilöitä – eli kuinka lihotat paperinuket kiinnostaviksi romaanihahmoiksi. Teoksessa Carole, Maria & Sokura, Nadja & Välimäki, Kari (toim.): Kumma Kirjoitusopas. Tampere: Osuuskumma. 95–107.

Carpenter, Courtney 2012. Research vs. Observation: what kind of writer are you? Artikkel. Writer's Digest 30.10.2012. <https://www.writersdigest.com/improve-my-writing/research-vs-observation-what-type-of-writer-are-you> Viitattu 24.4.2023.

Chang, Janie 2022. Research and Storytelling for Successful Historical Fiction. Artikkel. Writer's Digest 8.2.2022. <https://www.writersdigest.com/write-better-fiction/research-storytelling-successful-historical-fiction> Viitattu 10.4.2023.

Donaldson, Sara 2017. How to make your historical fiction believable. Northern Editorial-blogi 17.6.2017. <https://northerneditorial.co.uk/2017/06/02/how-to-make-your-historical-fiction-believable/> Viitattu 6.4.2023

Ellison, Lisa Cooper 2022. 3 Things to Ask Yourself Before Writing about Trauma. Artikkel. Jane Friedman 8.2.2022. <https://www.janefriedman.com/3-things-to-ask-yourself-before-writing-about-trauma/> Viitattu 12.4.2023.

Forsgren, Carita 2022. Maailmojen rakentaminen spekulatiivisessa fiktiossa. Teoksessa Carole, Maria & Sokura, Nadja & Välimäki, Kari (toim.): Kumma Kirjoitusopas. Tampere: Osuuskumma. 75–94.

Gleeson, Sinéad 2014. Never let research get in the way of a good story. Verkko-artikkel. Irish Times 14.7.2014 <https://www.irishtimes.com/culture/books/never-let-research-get-in-the-way-of-a-good-story-1.1863144> Viitattu 24.4.2023.

Haimelin, Mirjami & Rämö, Satu 2020. Kynä. Kaikki tärkeä kirjoittamisesta. Jyväskylä: Tuuma.

Harper, Steven 2010. Interviewing Techniques for Researching Your Novel. Artikkel. Writer's Digest 23.11.2010 <https://www.writersdigest.com/wd-books/paranormal-novel-excerpt> Viitattu 10.4.2023.

Helminen, Sini 2018. Fantasian kirjoittamisesta: mikä voi mennä pieleen? Sini-set Helmet-blogi 7.8.2018. <https://sinihelminen.com/2018/08/07/fantasian-kirjoittamisesta-mika-kaikki-voi-menna-pieleen/> Viitattu 8.11.2022

Henriksson, Saara & Leinonen, Anne 2014. Rakenne kannattelee tarinaa. Teoksessa Henriksson, Saara & Hirsjärvi, Irma & Leinonen, Anne (toim.): Kummallisen kirjoittajat – opas fiktiivisen maailman luomiseen. Jyväskylä: Suomen tieteis- ja fantasiakirjoittajat ry. 19–29.

Kanto, Anneli 2020. Kirjoittamassa. Kouvola: Reuna.

Kataja, Jussi 2014. Historiallisen spefin kirjoittaminen. Teoksessa Henriksson, Saara & Hirsjärvi, Irma & Leinonen, Anne (toim.): Kummallisen kirjoittajat – opas fiktiivisen maailman luomiseen. Jyväskylä: Suomen tieteis- ja fantasiakirjoittajat ry. 82–99.

King, Stephen 2000. Kirjoittamisesta. Muistelmia leipätyöstä. Helsinki: Tammi.

Langley, Rebecca 2020. Anachronism's Kill Historical Fiction. Artikkel. StandOut Books 16.3.2020. <https://www.standoutbooks.com/anachronisms-historical-fiction/> Viitattu 13.4.2023.

Leino, Tomi 2003. Sanoista eläviä kuvia. Käsikirjoittajan opas. Helsinki: Otava.

MacGregor, Chip 2012. How much can my historical novel change history? MacGregor & Luedeke-blogi 15.6.2012. <https://www.macgregorandluedeke.com/blog/how-much-can-my-historical-novel-change-history/> Viitattu 6.4.2023.

Murakami, Haruki 2022. How I write my novels. Artikkel. Penguin 7.11.2022. <https://www.penguin.co.uk/articles/2022/11/murakami-writing-process-novelist-as-a-vocation> Viitattu 19.4.2023.

Nevalainen, Ville-Markus 2014. Kirjoittamisesta: seikkaileva kirjoittaja ei suunnittele. Kirjoittajan kellarissa-blogi 23.4.2014. <http://kirjailijankellarissa.blogspot.com/2014/04/kirjoittamisesta-seikkaileva.html> Viitattu 25.4.2023.

Raevaara, Tiina 2014. Tarina syntyy ideoiden leikkauspisteessä. Teoksessa Henriksson, Saara & Hirsjärvi, Irma & Leinonen, Anne (toim.): Kummallisen kirjoittajat – opas fiktiivisen maailman luomiseen. Jyväskylä: Suomen tieteis- ja fantasiakirjoittajat ry. 9–18.

Rantalaiho, Liisa 2014. Jännitettä rautalankaan. Tarinan yhteiskunta ja politiikka. Teoksessa Henriksson, Saara & Hirsjärvi, Irma & Leinonen, Anne (toim.): Kummallisen kirjoittajat – opas fiktiivisen maailman luomiseen. Jyväskylä: Suomen tieteis- ja fantasiakirjoittajat ry. 44–63.

Roininen, Minna 2022. Aineksia ideamylyyn – ideointi ja taustatyö spekulatiivisessa fiktiossa. Teoksessa Carole, Maria & Sokura, Nadja & Välimäki, Kari (toim.): Kumma Kirjoitusopas. Tampere: Osuuskumma. 39–54.

Saloranta, Tuomas 2014. Tarinan kirjoittaminen. Teoksessa Henriksson, Saara & Hirsjärvi, Irma & Leinonen, Anne (toim.): Kummallisen kirjoittajat – opas fiktiivisen maailman luomiseen. Jyväskylä: Suomen tieteis- ja fantasiakirjoittajat ry. 154–176.

Vuoma, Stella 2021. Miten saan lukijan eläytymään tarinan henkilöihin? Tähtiteksti-blogi 16.4.2021. <https://tahtiteksti.fi/blogi/tunteet> Viitattu 4.4.2023.

Wood, Robert 2015. What to Consider When Writing Mental Illness. Artikkel. StandOut Books 14.10.2015. https://www.standoutbooks.com/writing-mental-illness/?utm_content=cmp-true Viitattu 12.4.2023.

Yoerg, Sonja 2017. How to Treat Mentally Ill Characters When Writing a Novel? Artikkel. Writer's Digest 7.6.2017. <https://www.writersdigest.com/write-better-fiction/treat-mentally-ill-characters-writing-novel> Viitattu 12.4.2023.

Haastattelut

Mäki, Harri István 2023. Kirjailija. Haastattelu 27.2.2023.